

КУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTUROLOGY

УДК:372.878(575.2)(04)

Муратбек Касей

*Маданият таануу илимдеринин кандидаты,
Б. Бейшеналиева атындагы КММИУнин доценти*

Муратбек Касей

*кандидат культурологии,
доцент, Кыргызский государственный университет
культуры и искусств имени Б. Бейшеналиевой*

Muratbek Kasei

*PhD in Cultural Studies,
associate Professor, Kyrgyz state university
culture and arts named after B. Beishenalieva*

КЫРГЫЗ ЭЛДИК МУЗЫКАЛЫК АТКАРУУЧУЛУК ӨНӨРҮНҮН ЗАМАНБАП ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аннотация. Кыргыз элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрү нечен кылымдардан бери элдин жашоо-тиричилиги менен эриш-аркакта калыптанып, өзүнүн өнүгүүсүн улантып, бүгүнкү күнгө чейин келип жетти. Элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөр – бул элдин музыкалык маданиятындагы эң маанилүү жана орчундуу бөлүктөрүнүн бири катары эсептелет. Макалада, кыргыз элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн эгемендүүлүктү алган жылдарынан берки, элдин жашоо-турмушу, ой-тилеги менен айкалышкан заманбап өнүгүү жолу каралат. Ошондой эле, заманбап өнүгүү жолуна шартталган, анын негизги тенденциялары тууралуу сөз кылынат.

Негизги сөздөр: элдик салттуу музыка, оозеки профессионалдык аткаруучулук, салттуулук, эстрадалык музыка, тенденция, идеология, руханий өнүгүү, көркөм өнөр, эстетика.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ИСКУССТВА

Аннотация. Кыргызская народная традиционная исполнительская музыка складывалась веками и продолжает развиваться по сей день. Традиционная народная исполнительская музыка считается одной из важнейших и значимых частей музыкальной культуры кыргызского народа. В данной статье рассматривается современный путь развития кыргызской народной традиционной исполнительской музыки за годы независимости в сочетании с жизнью и устремлениями народа. Также, рассматриваются ее основные тенденции, обусловленные современным путем развития.

Ключевые слова: народная традиционная музыка, устное профессиональное исполнительство, традиция, эстрадная музыка, тенденция, идеология, духовное развитие, искусство, эстетика.

MODERN TRENDS IN KYRGYS FOLK MUSICAL PERFORMING ART

Abstract. Kyrgyz folk traditional performing music has evolved over the centuries and continues to develop to this day. Traditional folk performing music is considered one of the most

important and significant parts of the musical culture of the Kyrgyz people. This article discusses the modern way of development of the Kyrgyz folk traditional performing music over the years of independence, combined with the life and aspirations of the people. Also, its main trends due to the modern way of development are considered.

Key words: folk traditional music, oral professional performance, tradition, pop music, trend, ideology, spiritual development, art, aesthetics.

Кыргыз элинин эгемендүүлүктү алган мезгилинен баштап, элдик музыкалык маданияттын калыптанышы, мамлекеттин саясаты менен шартталган. Мындай шарт, жеке эле борбордун гана эмес, өлкөнүн бардык аймактарындагы маданиятынын өнүгүүсүнө багытталган. Ал эми, мындай багыт өлкөнүн идеологиялык жана маданий куруу жагдайларын калыптандырууну көздөгөн.

Кыргыз элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн эволюциясы, жаңы көркөм баалуулуктун пайда болуу процессине көмөк берүүчүсү катары, ошондой эле, бүгүнкү күндө аны музыкалык маданияттын өз алдынча ишмердүүлүк көрүнүш катары да кароого болот. Өткөн кылымдын 80-жылдардын аягында пайда болгон республикабыздагы социалдык-экономикалык жаңы абал, эстетикалык тарбия берүүдө жана көркөм маданияттын өнүгүү иш-аракеттериндеги көптөгөн идеологиялык стереотиптерди жоюу үчүн өбөлгөлөрдү түзгөн. Ошону менен бирге, социалдык жаңы шарттар, көркөм маданиятта олуттуу моралдык, психологиялык жана эстетикалык маселелерди түзүү менен, музыкалык чыгармачылыкта ага тийиштүү чагылдыруулар табылган. Базалык экономикасына өтүү менен, коомчулук Батыштын жашоо принциптерин колдонууга аргасыз болду. Мисалы, алардын арасында эмпиризм, рационализм, прагматизм, индивидуализм сыяктууларды атасак болот. Адамдардын руханий байлыгы жардылануу менен, аларда агрессивдүүлүк мүнөздүү болду. Ошондой эле, конфликтүүлүк, эгоцентризм – өз ара мамилелердеги көрүнүштөр, социалдык абалдан пайдаланылган күчтөр пайда болду. Натыйжада, мындай шарттар психикалык дискомфорттун дайыма болушу, трагизмдин курчушу менен, өзгөчө улуттук маданияттын жана искусствонун ишмерлеринин материалдык оор абалда калышына алып

келди. Мындай факторлор сөзсүз түрдө, чыгармачыл интеллигенциянын руханий сезимине өзүнүн таасирин тийгизбей койгон жок.

Акыркы он беш-жыйырма жылдан бери өлкөбүздүн музыкалык маданиятында, чыгармачылык ишмердүүлүктүн мүнөзүндө кардиналдуу түрдө өзгөрүүлөр болууда. Музыкалык маданий баалуулуктун үзгүлтүксүз жогорулоо процесси катары, мындай ишмердүүлүктүн келечек өнүгүү жолдору, анын популярдуулугун аныктаган “ички” жана “тышкы” шарттарына байланыштуу болот. Кыргызстандагы маданий чыгармачыл багыттагы өнөрүнүн өнүгүүсүнө, батыш өлкөлөрүндө популярдуу түрдө өнүгүп келген эстрадалык музыка багытынын таасири күч болду. Бул жагдай боюнча, көркөм маданияттын жана элдик музыкалык аткаруучулук өнөрдүн өнүгүүсүндөгү негизги тенденциялар ачык-айкын күбө боло алышат. Мындай тенденцияларга төмөндөгүлөрдү киргизсек болот:

1. Элдик музыкалык аткаруучулуктун стилдик жана жанрдык жагдайынын кеңейиши: рок музыкасынын тийгизген таасири менен жаштардын массалык музыкага баш коюшу;

2. Коомчулуктун психологиялык жактан заманбап (Батыштын) стилдик жана жанрдык музыкаларга оошу;

3. Улуттук музыканын башка түрлөр (эстрадалык музыканын түрлөрү) менен синтезделиши;

4. Музыкалык чыгармачылыктагы техникалык каражаттардын өнүгүшү (электроклавишалык аспаптар) жана жаңы компьютердик технологиянын пайда болушу.

5. Бүгүнкү күндө, музыкалык чөйрөсүндө компьютерлештирүүгө баш коюп, компьютердик программалардын өнүгүүсү күч алып, профессионал эмес музыканттар чыгып, музыка жаратууну жөнөкөйлөтүү менен, жеңил-желпи, мазмунсуз музыкалар-

дын пайда болушу көбөйдү. Мына ушулардын баары теле көрсөтүү жана радио уктуруулар боюнча кулачын кенен жайды.

Өлкөбүздөгү музыкалык маданияттын очогу болгон элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрдү функциялаштыруунун негизги шартын түзгөн анын тышкы фактору, аталган чыгармачылыктын жана аткаруучулуктун өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизбей койгон жок. Мисалга алсак, республикабыздагы жалпы билим берүү мектептериндеги, маданий мекемелердеги салттуу ырчылык аткаруучулукка жана элдик аспаптарда ойноого окутуу ийримдеринин, фольклордук топторунун өнүгүүсү төмөндөп, салттуу аткаруучулуктун нугун бурмалоо менен, эстрадалык багыттагы аткаруучулуктун күч алганы күбө боло алат. Мындай көрүнүш улана берип, анын күч алуусунда, бара-бара элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн жоголбошуна эч кандай кепилдик жок. Ошондой эле, келечек муундардын руханий дүйнөсү жардыланып, бара-бара маданият жоголуп кетүүсү, маданият жоголгон соң, улуттун жоголушу шексиз. Бул жагдайда, педагогика илимдеринин кандидаты К. Жакыпов: “Тарыхта такталгандай, эң коркунучтуу мезгил – бул руханий байлыктын жакырдыгы. Ааламдашуу шартында руханий дөөлөттөрүбүздүн корголушу, улуттук өзгөчөлүктөрүбүздүн сакталышы – улуттун сакталып калышынын негизги өбөлгөлөрүнөн болуп саналат”, – деп жазган [1, 138-б.]. Демек, келечек муундарыбызга элибиздин салттуу маданий мурастарыбызды сактап, өткөрүп берүү бүгүнкү күндөгү актуалдуу маселелерден болуп эсептелгендигин айтууга болот.

Ошондой болсо да, элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрү, эволюция мыйзамченемдүүлүгүнө баш ийүү менен, кандай гана социалдык-маданий жана экономикалык шарттар болбосун, ал, ар кандай системанын иштиктүү аракет кылуусунун негизинде, өзүнүн жашоосун сактап калуу үчүн, бардык ресурстарды жандуу түрдө колдонуу ишин жүргүзүү аракетиинде.

Республикада улуттук маданиятты тез арада калыптандыруу процессинин маанилүү фактору катары, музыкалык

аткаруучулук ишмердүүлүктүн күч алган өнүгүүсү эсептелди. Анда, ырчылык аткаруучулук (ырчылык, төмө акындык, дастан айтуучулук) менен катар, аспаптык аткаруучулук өнөрү (комузчулук, кыл кыякчылык, чоорчулук ж. б.) жандуу өнүгүү жолунда болууда. Элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн, күндөлүк жашоо-тиричиликте профессионалдык аткаруучулук менен катар, өздүк көркөм чыгармачылык тармагында, кенен жана көп кырдуу өнүгүү жолунда болушуна ыңгайлуу шарттар түзүлдү. Демек, бул элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөр чыгармачылыгы Кыргызстандын музыкалык маданиятынын очогу катары саналып калды. Мындай көрүнүш, элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүн “музыкалык-маданий очогу” контекстинде кароого мүмкүнчүлүк берет. Музыкалык аткаруучулук жагдайында мындай түшүнүктү колдонуу, республиканын музыкалык-маданий чөйрөсүнүн өнүгүүсүндө элдик музыкалык аткаруучулук өнөрдүн маанилүү ролду ойногондугу менен гана эмес, ошондой эле өлкөнүн бардык аймактарында анын салттуулугун сактоо менен өнүктүрүүнү калыптандыруунун өзгөчөлүгүн көрсөтүп турат.

Музыка таануучулардын жана изилдөөчүлөрдүн айтуусу боюнча, музыкалык-маданий очогунун билим берүү жагдайы, кандайдыр бир белгилүү тарыхый факторлор менен байланышкан себептерге ээ. Мамлекеттин “маданиятты өнүктүрүү” саясаты, маданият, искусство жана музыкалык жогорку окуу жайларында, аны иш жүзүнө ашырууга багытталган педагогикалык, илимий изилдөөчүлүк жана концерттик аткаруучулук ишмердүүлүктөрү, республикадагы элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугун калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн импульсу катары роль ойноду. Бул тенденциялар, тиешелүү системалардын кандайдыр бир деңгээлдеги керектүү жыйынтыгын берүүчү максаттуу өнүгүү багыттарына шартталган.

Мамлекет ишмердүүлүктөрдүн мындай түрлөрүнүн эмоционалдык байланыштарын түзүүгө көмөк берген коммуникативдүү жана уюштуруу-тажрыйбалык функцияларынын маселелерин жүзөгө

ашыруусу, музыкант-аткаруучулардын жана угуучулардын маданий потенциалдык дүйнө таанымына болгон көз карашын калыптандырууга жана алардын кызыкчылыгын колдоо менен, идеялык, этикалык жана эстетикалык тарбия берүү каражаттары катары кызмат кылат. Бул жагдай боюнча, профессор К. Ш. Дүйшалиев өзүнүн ой толгоосун мындайча жазган: “Оозеки салттагы музыка өнөрү адамдар тарабынан жана адамдар үчүн жаралгандыктан, анын эң башкы милдети ошол адамдардын эстетикалык талабын канааттандыруу болуп эсептелет. Ал адамдын ажайып сонундук сезимдерин ойготууга жардам берет, анын көңүл ындынын, ачуу-таттуусун көркөм элестүү чагылдырып, ар башка мүнөздөгү, темпераменттеги жана кесиптеги жарандарды, этносторду эстетикалык жана көркөм сулуулукка баш ийдирип бириктирип турат. Бул элдик музыканын жана жалпы эле искусствонун бирдей таасир берүүчүлүк, окшоштук, жакындык касиеттүүлүгүн далилдеп турат” [2, 18].

Элдик салттуу музыкалык аткаруучулугу өзүнчө маданий система катары, алдыга коюлган маданий өнүгүү маселесине көңүл буруу менен, анын жаңы формадагы ишмердүүлүктөрүнүн өзүнчө системаларын пайда кылды. Мындай системаларга, республикабызда кеңири тараган маданий-музыкалык кароо-сынактарды жана фестивалдарды киргизсек болот. Маданиятты өнүктүрүү тажрыйбасынын негизи бөлүгү катары, музыкалык билим берүү системасы эсептелет. Мындай багыт алуу процессин улантуу, интенсивдүү түрдө элдик музыкант-аткаруучулардын агартуучулук ишмердүүлүктөрү аркылуу, музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугун, ошондой эле, Кыргызстанда бул тармактагы кадрларды даярдоону иш жүзүнө ашырууга көмөгүн берет.

Музыкалык маданий баалуулукту коомчулукка кеңири таратуу, мамлекеттин пландуу түрдө жүргүзүлгөн маданий иш-чараларынын таасири, элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн келечек өнүгүүсүнө көмөгүн көрсөттү. Ал, акырындык менен материалдык жана руханий маданият предметтеринде, республикабыздын коомчулук тажрыйбасындагы

социалдык ички жана тышкы чөйрөсүнө да өзүнүн таасирдүүлүгүн көрсөткөн. Республикабыздын социалдык-маданий жашоосунун мындай өнүгүү процессинде эң маанилүү орунду, элдик музыкант-аткаруучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүнө, ошондой эле чыгармачыл-аткаруучу коллективдерге шарт түзүп берген жана алардын динамикалык формада сакталуусун жана өнүгүүсүн камсыздандырган уюштуруу чөйрөсүнө берүүгө болот. Чыгармачылыктын мындай түрүнүн күчү менен, элдик музыкант-аткаруучулардын жана угуучулардын маданий деңгээлинин өсүшүнө, эстетикалык кабылдоолоруна керектүү талаптардын коюлушу натыйжанын жыйынтыктуулугуна алып келүүдө.

Музыкалык чыгармачылык жана аткаруучулук чөйрөсүнө мүнөздөлгөн жана анын өнүгүүсүнө көздөлгөн максаттуу маданий өнүгүү системасы да, кандайдыр бир деңгээлде жыйынтыгын берип келүүдө. Бул система, атайын кесиптик билим алган элдик музыкант-аткаруучулардын өздүк чыгармачыл карьерасын куруу талаптарына ылайык көмөгүн көрсөтүүдө. Мындай системаны иш жүзүнө ашыруунун натыйжасында, музыкалык чөйрөдө элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүндөгү элементтердин үзгүлтүксүз өсүшү, эки сферанын – профессионал музыкант-аткаруучулардын жана эл ичинен чыккан жалпы чыгармачыл музыка сүйүүчүлөрдүн – өнүгүүсүнө жана алардын диалектикалык байланыштагы бирдиктүү чыгармачылык жана аткаруучулук ишмердүүлүктөрүнө шарт түзүүдө. Демек, философиялык ойтолгоо менен айтканда, бүгүнкү коомчулуктун маданий таануучулугунда жаңы музыкалык-маданий байланыштардын пайда болуусу иш жүзүнө ашууда.

Профессионалдык багыттагы салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн калыптануусу жана үзгүлтүксүз өнүгүүсү, Кыргызстандын музыкалык маданий жашоосунда, Бишкек шаарынын ири маданий борбор фонунда, маданий потенциалы менен катар, социалдык жана саясий-экономикалык жагдайларына да таасирин тийгизүүдө. Элдик музыкалык аткаруучулук менен окутуучулук ишмердүүлүгүн тыгыз

байланыштырып турган бирдиктүү билим берүү комплекси – К. Молдобасанов атындагы Кыргыз Улуттук консерваториясы, Б. Бейшеналиева атындагы Мамлекеттик маданият жана искусство университети, М. Күрөңкеев атындагы (Бишкекте), Ы. Туманов атындагы (Караколдо), Ниязаалы атындагы (Ош шаарында) музыкалык окуу жайлары, ж. б., жалпы өлкөбүздөгү элдик музыкалык аткаруучулуктун салттуулугунун өнүгүшүнө багытталган жаңы функциялаштыруу механизмдин пайда болушуна көмөк болууда. Анын эң негизгиси – музыкалык билим берүү мекемелериндеги окутуучулардын жана студенттердин усулдук жана концерттик-агартуучулук ишмердүүлүгүнүн иштиктүүлүгүнө таасирин берүүдө.

Жалпы элдин салттык музыкага болгон түшүнүгү барган сайын өсүүдө. Угуучулардын концерттик аткаруучулук боюнча жеткиликтүү түшүнүк алуусу, Кыргызстандагы профессионалдык чыгармачылыктын жана аткаруучулуктун калыптанып өнүккөндүгүнө күбө боло алышат. Бул процессте эң негизги ролду өзүнчө чыгармачылык системага мүнөздүү музыкалык жогорку окуу жайларынын студенттик жана аны бүтүрүүчүлөрүнүн концерттик топтору жана фольклордук ансамблдери ээлешет. Элдик чыгармачыл музыкант-аткаруучулардын мындай түрлөрү өлкөбүздөгү музыкалык маданиятынын сфераларын кеңейтүү менен бирге, ар кандай мекемелердеги маданий-агартуучулук иштерин жүргүзүү аркылуу коомдук жашоонун башка тармактары менен болгон байланышын бекемдөөдө. Элдик музыкалык аткаруучулуктун салттуулугунун мына ушундай багыттагы калыптанышы, анын өнүгүү системасына ыңгайлуу шарт түзүү менен, Кыргызстандын жашоосунда жаңы музыкалык маданий тенденцияларынын пайда болушуна өбөлгө болууда.

Коомчулук маданиятынын ички элементтеринин байланышына ээ болуу менен, элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өзү да, республиканын социалдык-маданий жашоосун көрсөткөн өтө татаал системалардын элементи катары

эсептелет. Экинчи жагынан, ал, республиканын маданий мейкиндигинде, мамлекеттин саясаттык жана социалдык-экономикалык жагдайынын бирдиктүүлүгү катары, ошондой эле, бул системалардын маданият, көркөм өнөр, илим жана билим берүү сфералары менен өз ара кызматташтыктагы тыгыз байланышы менен белгиленген. Буга, Кыргызстанда элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүүсү, музыкалык кесиптик окуу жайларына бирдиктүү билим берүү стандартынын киргизилүүсү, концерттик ишмердүүлүк, билим берүүчүлүк, коммерциялык проектилердин түрдүү мүнөздүү маселелери боюнча, эл аралык, республикалык деңгээлдеги кароо-сынактардын, фестивалдардын, илимий-практикалык конференциялардын, семинарлардын өткөрүлүп туруусу күбө боло алат [3, 109-б].

Маданий өнүгүү жана максаттуу өнүгүү системаларынын иштиктүүлүгүнүн натыйжасы, жалпы чыгармачыл музыка сүйүүчү-аткаруучулардын музыкалык сабатсыздыгын жоюу жана алардын билим деңгээлин (музыкалык жогорку окуу жайларындагы “квалификацияны жогорулатуу” бөлүмүндө) жана аткаруучулук чеберчилигин өнүктүрүү менен маданиятын жогорулатууга, ошондой эле аткаруучулук репертуарын (элдик, автордук жана композитордук чыгармалар менен) байытууга зор көмөгүн көрсөтүүдө. Ушул эле мезгилде, мындай маселелер менен катар, музыкалык-маданий баалуулукту билүүгө, таанууга жана аны кабылдоого мүмкүнчүлүк берген социумдун маданий деңгээлинин өсүшү болуп өтүүдө.

Мындай тенденциялар музыкалык аткаруучулук менен коомчулуктун ортосундагы байланышы, музыкалык чөйрөнүн структуралык элементтеринин жана алардын ортосундагы чиеленген катаал байланыштары менен шартталган. Мындай көрүнүш, Кыргызстан маданиятындагы концерттик ишмердүүлүк жагдайы, композитордун чыгармачылык жөндөмдүүлүк дарамети, аткаруучунун чеберчилиги жана угуучунун кабылдоосу аркылуу мүнөздөлгөндүгү менен белгиленет.

Адабияттар:

1. *Жакытов К.* Ааламдашуу шартында кыргыз элдик аспаптык аткаруучулук өнөрүн сактоо жана өркүндөтүү процессинде көркөм билим берүүнүн ролу [Текст]. “Кыргыз Республикасынын УИА Кабарлары” илимий журнал, № 2. – Б.; 2018. – 135-139-беттер.

2. *Дюшалиев К. Ш.* Салттык музыка: теориясы жана усулдары (окуу-усулдук куралы) [Текст]. – Б.: 2012. – 188 б.

3. *Касей М.* Элдик музыкадагы фольклордук жана профессионалдык аткаруучулуктун салттуулугу [Текст]. “Кыргыз Республикасынын УИА Кабарлары” илимий журнал. – Б.; 2019. – 109-113-беттер.